MICHAEL DILLON

WE MOETEN HET EVEN OVER Xi HEBBEN

DE WAARHEID OVER DE MACHTIGSTE LEIDER TER WERELD

Vertaald door Alexander van Kesteren

2024 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *We Need To Talk About Xi*
© 2024 Michael Dillon
© 2024 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Alexander van Kesteren
Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio naar een ontwerp van Penguin Random House
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5459 2

1 – Eenmanstriumviraat

> 'Hij is vastbesloten de redder van de partij en het land te worden, [...] hij moet de macht grijpen in de partij, de regering, het leger, de politie en de ideologische leer om het land te verjongen.'
>
> – Chen Daoyin, Shanghai-universiteit voor Recht en Politieke Wetenschappen, *Voice of America*, maart 2023

Hoe heeft Xi Jinping voor elkaar gekregen dat hij met voorzitter Mao wordt vergeleken? Veel deskundige commentatoren zullen het met me eens zijn dat hij de machtigste Chinese leider is sinds Mao. Wat heeft Xi anders gedaan dan zijn voorgangers om die bewering te rechtvaardigen? Om deze vragen te beantwoorden, zullen we het politieke systeem van de Volksrepubliek China onder de loep moeten nemen. Xi bezit de indrukwekkend klinkende titels van president van China, secretaris-generaal van de Communistische Partij van China en voorzitter van de Centrale Militaire Commissie. Het zijn de drie belangrijkste posten van de Chinese staat, maar wat houden ze precies in?

Naar Xi Jinping wordt vaak verwezen als naar 'president Xi', dus de eerste van deze drie ambten. Dat klopt strikt genomen, maar tegelijkertijd is het ietwat misleidend. Het onttrekt namelijk de ware basis van zijn macht aan het zicht. In China wordt de president de 'staatsvoorzitter' genoemd (国家主席, *guojia zhuxi*), maar in officiële vertalingen wordt sinds 1982 de term 'president' gebruikt om duidelijk te maken dat dit ambt gelijkwaardig is aan dat van buitenlandse staatshoofden. Deze functie is symbolisch en voornamelijk ceremonieel, maar voor China is het van groot belang op het internationale diplomatieke toneel zijn geëigende rol te spelen.

De betekenisvollere functie en het tweede belangrijke ambt is het leiderschap van de Communistische Partij van China (CPC). Tegenwoordig wordt het hoofd van de CPC aangeduid als secretaris-generaal. Ook in de begindagen van de partij werd deze titel gebruikt, maar zodra Mao partijleider werd was het 'voorzitter Mao': tussen 1949 en 1959 was hij zowel partijvoorzitter als staatsvoorzitter. De CPC-leiders na Mao wilden afstand tot hem bewaren en weigerden daarom de titel van partijvoorzitter. Sinds 1981 luidt het officiële standpunt van de CPC dat voorzitter Mao als leider van het land grote fouten heeft begaan, vooral tijdens de Grote Sprong Voorwaarts in 1958 en de Culturele Revolutie vanaf 1966. Tegelijkertijd kan hij niet helemaal worden weggeretoucheerd uit de geschiedenis van de Volksrepubliek China, aangezien hij ontegenzeggelijk de machtigste grondlegger van de

staat was. Overigens zijn er in weerwil van deze officiële lijn nog altijd individuen en groepen in China die websites onderhouden waarop ze zich ondubbelzinnig achter alle beleidsmaatregelen van Mao scharen. Over het algemeen waren de verering van Mao en de aan zijn bewind gekoppelde persoonlijkheidscultus een bron van grote schaamte voor de huidige CPC. Loyale partijleden hebben vele kritische boeken en artikelen over Mao geschreven; denk aan Yang Jishengs (naar het Engels vertaalde) boeken *Tombstone* en *The World Turned Upside Down*. Zelfs Xi Jinping, die op bepaalde vlakken Mao's stijl van leidinggeven kopieert, heeft niet te kennen gegeven dat hij voorzitter van de Communistische Partij wil worden genoemd. Toen hij na zijn eerste verkiezing in november 2012 het woord richtte tot het Staand Comité van het Politbureau (een kleine groep van de op dit moment zeven machtigste leiders van de CPC, met inbegrip van de secretaris-generaal), zei hij simpelweg: 'We hebben zojuist de Eerste Plenaire Sessie van het 18de Centraal Comité gehouden en een nieuw centraal bestuur gekozen. Ik ben verkozen tot secretaris-generaal van het Centraal Comité.' Deze keus was unaniem, zoals altijd het geval is, en op geen enkel moment is gesuggereerd dat hij voorzitter Xi zou moeten worden genoemd.

De derde van deze belangrijke ambten is dat van voorzitter van de Centrale Militaire Commissie, dat de controle over het volledige Chinese leger met zich meebrengt. Wie deze post bekleedt is feitelijk de opperbevelhebber

van de land-, lucht- en zeestrijdkrachten van het Volksbevrijdingsleger. Op papier zijn er twee Centrale Militaire Commissies, waarbij de tweede als een staats- en niet een partijlichaam te boek staat. Maar dat is niet meer dan een technisch onderscheid; hun ledenbestanden zijn identiek en beide commissies komen als één orgaan samen.

Xi Jinping is net als zijn voorgangers op alle drie de posten aangesteld – hij vormt een eenmanstriumviraat –, maar het is de titel van secretaris-generaal van de CPC die echt telt. Dat is dan ook de enige van de drie ambten die Mao tot aan zijn overlijden onophoudelijk bekleedde. In het hedendaagse China vertegenwoordigt dat ambt de ware macht; het gezag van de militaire commissie en het presidentschap zijn afgeleid van dat van de partij. In de dagen van Deng Xiaoping werd de term 'opperste leider' veel gebruikt om het uitzonderlijke gezag van Deng aan te duiden, evenals zijn controle over de drie belangrijkste ambten van de Chinese staat. Overigens was dit nooit een formele Chinese titel, al bestaat er een Chinees equivalent (最高领袖, *zuigao lingxiu*), dat simpelweg 'hoogste leider' betekent. Deng oefende zijn gezag uit terwijl hij persoonlijk bescheiden bleef.

Onder deze ambten en het partijapparaat dat ze ondersteunt, bevindt zich de Chinese overheid. Deze gigantische bureaucratische machine is net als elke andere overheid opgebouwd uit ministeries en afdelingen, al is deze als gevolg van de enorme omvang van China een stuk groter. De Chinese staat opereert op centraal, pro-

vinciaal en lager niveau, met aan het hoofd daarvan de premier (总理, *zongli*), die soms eerste minister wordt genoemd, en aan zijn zijde vier vicepremiers. Tot aan maart 2023 was Li Keqiang (李克强) de premier. Tijdens het Nationaal Volkscongres van die maand werd hij vervangen door Li Qiang (李强). Kenners van de Chinese naamgeving zullen appreciëren dat naamkaartjes en aanduidingen op deuren simpelweg konden worden vervangen door het middelste karakter uit Li Keqiangs naam te verwijderen, de andere twee karakters zijn namelijk precies hetzelfde.

Gedurende Xi Jinpings termijn als secretaris-generaal van de CPC bleef premier Li Keqiang ongebruikelijk op de achtergrond. Soms werd er maanden achtereen weinig van hem vernomen, alhoewel hij sporadisch opdook tijdens een regeringsconferentie om een toespraak te houden. Hij werd overschaduwd door Xi Jinping, die hem vooral als een rivaal beschouwde vanwege diens invloed op de Jeugdliga-factie. Deze factie was invloedrijk tijdens de regering van president en secretaris-generaal Hu Jintao. Dit is een groot verschil met de gang van zaken tijdens eerdere regeringen. De premier onder Hu Jintao was bijvoorbeeld Wen Jiabao, en die had juist een heel sterk profiel. Hij was een populair, ja populistisch figuur; iedereen wist wie hij was en wat hij deed. In sommige perioden leek hij actiever en belangrijker dan Hu zelf. Zo verscheen hij in het openbaar tijdens natuur- of door de mens veroorzaakte rampen en riep hij op tot veerkracht in de con-

frontatie met tegenslagen, en tot ingrijpen wanneer bureaucratische tekortkomingen aan het licht kwamen. Maar Li Keqiang trad absoluut niet zo op. Het gaat dan ook interessant zijn om te zien op welke manier Li Qiang – die anders dan zijn baas de reputatie geniet een vriend te zijn van de grote bedrijven in Shanghai en omstreken – zijn eigen stijl en persoonlijkheid kan doen laten gelden.

Los van individuele persoonlijkheden staat de hele Chinese overheidsstructuur ten dienste van de Communistische Partij van China. Dat geldt op alle niveaus, van het kabinet oftewel de staatsraad (国务院, *Guowuyuan*), zoals die in China heet, tot aan de laagste overheidsorganen in steden, dorpen en landelijke gebieden. Elk overheidsorgaan heeft een parallel partijorgaan. Als puntje bij paaltje komt, wat nogal eens gebeurt, kan het partijorgaan het overheidsorgaan overrulen. Het wordt allemaal nog ingewikkelder doordat veel individuen zowel de overheids- als de partijfunctie bekleden. En sommige personen bekleden zowel functies bij de overheid als het leger of zowel bij het leger als de partij. Er is dus ook sprake van een zekere overlap met het Chinese Volksbevrijdingsleger.

Alsof het gegeven dat de drie belangrijkste ambten en het feit dat de hele macht van de partij en overheid tot zijn beschikking staan voor Xi Jinping nog niet genoeg waren, heeft hij tijdens zijn regeerperiode de macht van de partij versterkt – eigenlijk dus zijn macht, aangezien hij feitelijk de baas over de partij is – door een aantal

'kleine leidende groepen' op te zetten. Deze CPC-organen dienen zich te buigen over cruciale vraagstukken zoals economische ontwikkeling, buitenlandse zaken en nationale veiligheid. Aangezien deze kleine leidende groepen rechtstreeks verantwoording afleggen aan Xi, is hun macht groter dan dat van andere partijlichamen en het hele overheidsapparaat. Xi heeft ze gebruikt om ondanks oppositie zijn beleid door te drukken en zijn eigen macht en status binnen de partij en het land te vergroten. Xi Jinpings onmiddellijke voorgangers konden niet bogen op deze mate van gezag. Onder Mao was het equivalent hiervan de Culturele Revolutie Groep, die de partij verdeelde en de chaos van de Culturele Revolutie inleidde. Maar Xi weet dat hij die weg niet moet inslaan.

Is het mogelijk om aan te geven op basis van welk systeem er tijdens Mao's laatste jaren en in de periode na zijn overlijden in China nieuwe leiders werden geselecteerd? Het simpele antwoord luidt dat er geen systeem bestond. Leidersfiguren kwamen voort uit discussies ofwel, zoals Chinese collega's me vaak en vurig hebben willen duidelijk maken, 'strijd' (斗争, *douzheng*) binnen de partij. De winnaar van de discussie trok aan het langste eind. Er bestaat een zekere mate van interne democratie. Onder Hu Jintao zou er vaker worden gestemd over wie cruciale partijfuncties moest bekleden, al werd het in wezen bepaald door wie zijn zin retorisch, met dreigementen of via de juiste prikkels en aansporingen kon doordrukken. Mao kon zijn wil opleggen dankzij zowel zijn statuur als revo-

lutieleider als de kracht van zijn persoonlijkheid. Cru gesteld waren mensen bang voor hem. Xi kan daarentegen niet terugvallen op dergelijke revolutionaire geloofsbrieven en moet dus vertrouwen op zijn persoonlijke overredingskracht en de handigheidjes uit zijn politieke trukendoos.

Mao Zedong was voorzitter van de Communistische Partij van China tot aan zijn overlijden in september 1976, maar na 1959 was hij niet langer staatsvoorzitter (oftewel president). Die grotendeels ceremoniële rol had hij moeten opgeven na het afgrijselijke debacle van de Grote Sprong Voorwaarts en de daardoor ingeleide hongersnood, waarbij tientallen miljoenen mensen om het leven kwamen (van wie het merendeel op het platteland). Mao had machtsrivalen. De belangrijkste en bekendste van hen was Liu Shaoqi, die in 1959 het stokje van staatsvoorzitter van hem overnam. De rivaliteit tussen Liu Shaoqi en Mao Zedong was een van de belangrijkste triggers van de Culturele Revolutie, die China gedurende pakweg een decennium in grote beroering stortte, van 1966 tot aan Mao's overlijden in 1976. De herinnering aan de Culturele Revolutie is weliswaar vervaagd, maar zeker niet verdwenen. Terwijl de meeste Chinese politieke kopstukken een herhaling hiervan koste wat kost willen voorkomen, suggereren Xi Jinpings handelingen dat hij er meer tweeslachtig in staat. In *The Governance of China*, dat vijfhonderd in het Engels vertaalde pagina's van zijn toespraken bevat, noemt Xi Jinping de Culturele

Revolutie slechts tweemaal. Niettemin staat in zijn profiel in de appendix te lezen dat hij 'publieke vernedering en honger leed, ervoer wat het was om dakloos te zijn en zelfs een tijd lang gevangen werd gehouden'. Maar als dat inderdaad alles was, dan is hij er vergeleken met veel politieke leiders en hun families relatief genadig vanaf gekomen.

Naarmate Mao ouder werd en zijn lichamelijke en mentale gezondheid achteruitging, brak er tussen de hoge leiders van de CPC een felle strijd uit om zijn opvolging. Jiang Qing, Mao's echtgenote, werd als een serieuze optie gezien om voorzitter te worden, ook al was ze persoonlijk niet populair. Jiang had namelijk leidinggegeven aan de ultraradicale factie in Shanghai die daar tijdens de Culturele Revolutie het lokale partijapparaat had ontmanteld. In haar jonge dagen, in de jaren dertig, was ze een actrice in de ontluikende filmindustrie van Shanghai geweest. In 1938 was ze met Mao Zedong getrouwd. Daarmee was Mao ingegaan tegen de wensen van zijn CPC-collega's: Jiang Qing werd beschouwd als een politiek risico, en bovendien nam ze de plek in van Mao's ex-vrouw die juist een loyale communist was en hem op de Lange Mars had gevolgd. De schuld van veel van het geweld dat had plaatsgevonden tijdens de Culturele Revolutie werd in de schoenen geschoven van Jiang en consorten. Dat was zeker niet altijd terecht, zonder twijfel verklaarde misogynie een deel van haar impopulariteit. Ze stond bekend als een opvliegende dwingeland die tamelijk bizarre taal bezigde. Hiervan gaf ze bijvoorbeeld blijk in haar langdurige vete met

de populaire premier Zhou Enlai, die jarenlang zonder veel succes probeerde om enige lijn te brengen in het steeds irrationelere bewind dat de voorzitter voerde. Geheel overeenkomstig de hysterische en oververhitte taal die kenmerkend was voor de Culturele Revolutie, werd Jiang Qing aangeduid als 'Mevrouw skelet-demon' en navenant gevreesd en bespot. Toen mijn Chinese collega's en ik in 1986 langs haar voormalige huis reden, wezen ze het me met gedempte stemmen aan.

Het was duidelijk dat Jiang Qing meende dat zij Mao's rechtmatige opvolger was. Maar datzelfde geloofde Lin Biao, de minister van Defensie en tevens een hoge, succesvolle maarschalk van het Volksbevrijdingsleger. Lin Biao's lot werd in 1971 bezegeld toen zijn geplande coup tegen Mao werd ontdekt en hij probeerde te vluchten. Mogelijk wilde hij de Sovjet-Unie bereiken, ook al had dat land vlak daarvoor nog oorlog met China gevoerd. Het vliegtuig waarin hij zat, een Trident van Britse makelij, stortte echter neer in Mongolië en Lin Biao, zijn gezin en zijn entourage kwamen om het leven. Mao's weduwe en haar belangrijkste aanhangers, die voortaan zouden worden aangeduid als de 'Bende van Vier', werden aangeklaagd vanwege verraad en in 1981 gevangengezet. Voor de bestuurlijke top van China was het een chaotische tijd geweest. Deng Xiaoping, een tegenstander van Mao's radicale beleid, werd in 1973 door premier Zhou Enlai vanuit zijn binnenlandse ballingschap teruggehaald naar Beijing om de rust terug te brengen.